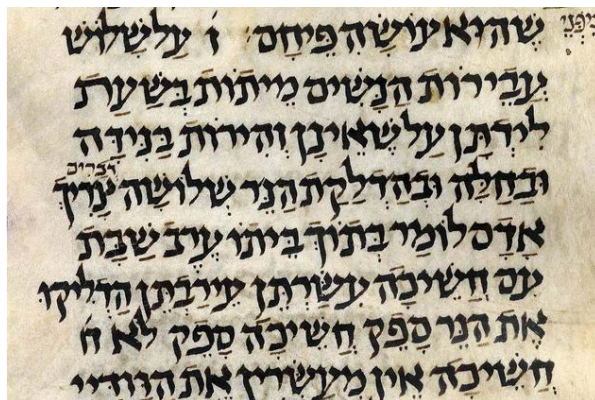


## על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן: על שאינן זהירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב, ו)

עבודת סיום בקורס 'בין השיטין – עיונים בין-תחומיים במדרש ובאגדה' (17858)  
מוגשת לד"ר עמוס גאולה  
האוניברסיטה העברית



## על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן: על שאינן זהירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת ב, ו<sup>1</sup>)

### 1. מבוא

בבואי לדון במשנה זו, ברצוני להקדים ולומר שכאישה אינני אדישה כלפיה. בחרתי לדון בה משום שלא הבנתי כיצד יכלו חכמים לומר כדבר הזה בשעה שנשים רבות היו מתות בשעת הלידה – כיצד אפשר לומר בצורה כזו גורפת כי אישה שמתה בלידה היא אישה שלא הקפידה על מצוות מסוימות? והרי אין אנו יודעים את חשבונותיו של הקב"ה. מתוך תחושת תרעומת זו על חכמינו באתי לעסוק במשנה הנזכרת. שאלתי המרכזית היא מדוע מנו חז"ל דווקא את שלוש המצוות האלה – נידה, חלה והדלקת הנר שהן מצוות בעלות דרגות חומרה שונות – כמצוות שבגללן הנשים מתות בלידתן. קיוויתי שעל-ידי מתן תשובה לשאלה זו אוכל להבהיר לעצמי את כוונת חז"ל בדבריהם. אף שאיני מעלה על דעתי כי הגעתי אל תשובה המניחה את הדעת, כמדומני שלפחות הארתי כמה כיוונים אשר כנראה אינם הסיבה למשנה זו, אך אולי מצביעים על הרקע שבתוכו היא נוצרה.

### 2. סקירת שלוש המצוות

לפני שאתחיל את הדיון בנושא, אפתח בסקירה קצרה של שלוש המצוות:

נידה: וְאֵל-אִשָּׁה בְּנִדַת טְמֵאָתָה לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עֲרֻנָתָה (ויקרא יח, ט). אישה שיצא דם מרחמה הרי היא נידה עד שתיטהר. בזמן שהיא נידה היא אסורה ביחסי אישות, ואיסור זה חמור מאוד – העובר עליו עובר על גילוי עריות מדאורייתא ומתחייב כרת.<sup>2</sup> דרך הטהרה במקווה נמסרה בתורה שבעל-פה. כיוון שכך, נשות הקראים למשל, שלא האמינו בתושב"ע, לא טבלו לנידתן במקווה כהלכה, ובתקופה מסוימת אף פשט מנהגן בקרב נשות היהודים.<sup>3</sup>

הפרשת חלה: רֵאשִׁית עֲרֹסֹתֶיכֶם חֲלָה תְּרִימוּ תְּרוּמָה פְּתוּיֹמַת גֶּרֶן בֵּן תְּרִימוּ אֹתָהּ (במדבר טו, כ). חלה היא אחת ממתנות הכהונה שמקבלים הכהנים. המכין עיסה מחמשת מיני דגן, חייב להפריש ממנה חלה שתהיה תרומה לכהן. זוהי מצוות עשה מן התורה שאין לה שיעור – המפריש כלשהו יצא ידי חובה מן התורה. ואולם חז"ל תיקנו שיעור מסוים שיש להפריש מדרבנן בזמן שבית המקדש קיים.<sup>4</sup>

הדלקת נר שבת: מצווה מדרבנן שיהיה נר דלוק בבית לכבוד שבת. גם גברים וגם נשים מצווים על כך, אבל הנשים מצוות יותר מן הגברים "לפי שהן מצויות בבתיים והן העסקות במלאכת הבית".<sup>5</sup>

ניכר אפוא שברמה הבסיסית יש לשלוש המצוות דרגות חומרה שונות, אך בשלושתן קיים רובד כלשהו שקיבלנו מחז"ל, בין שמדובר במצוות מדרבנן ובין שמדובר בתושב"ע שנמסרה לנו על ידי חז"ל. כעת ניגש לדיון בכוונתם של חז"ל בהצגת המצוות הללו במשנתנו.

<sup>1</sup> בכתב יד קאופמן: משנה ז.

<sup>2</sup> ראה במשנה תורה לרמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרקים ד-יא. חומרת העריות: שם, פרק א, הלכה א.

<sup>3</sup> תשובות הרמב"ם, עמ' 434-444.

<sup>4</sup> ראה במשנה תורה לרמב"ם, הלכות ביכורים ושאר מתנות שבגבולין, פרקים ה-ח.

<sup>5</sup> משנה תורה לרמב"ם, הלכות שבת, פרק ה.

### 3. פרשנות חז"ל

קודם כול, בדקתי מה אמרו חז"ל על הקשר בין שלוש המצוות הללו, ובעיקר בהקשר של משנתנו. כפי הנראה לי, קיימות אצל חז"ל שתי גישות ביחס למצוות האלה. גישה אחת מנסה להסביר את המשנה המדוברת, וגישה שנייה מטשטשת את חומריתה. אפרט להלן.

במדרש בראשית רבה מובא מדרש שבו רבי יהושע נשאל על הבדלים בין איש לאישה. בין היתר, שואלים אותו מדוע ניתנו לאישה שלוש המצוות נידה, חלה והדלקת הנר:

שאלו את רבי יהושע... מפני מה הן מהלכות אצל המת תחילה? אמר להן: על ידי שגרמו מיתה לעולם, לפיכך מהלכות הן אצל המת תחילה ואחריו כל אדם ימשוך (איוב כא, לג). **ומפני מה ניתן לה מצות נידה?** על ידי ששפכה דמו שלאדם הראשון לפיכך ניתן לה מצות נידה. **מפני מה ניתן לה מצות חלה?** אמר להן מפני שקילקלה את אדם הראשון, שהיה חלתו שלעולם, לפיכך ניתן לה מצות חלה. **ומפני מה ניתן לה מצות נר שלשבת?** אמר להן: על ידי שכיבת נשמתו שלאדם הראשון, לפיכך ניתן לה מצות נר שבת. (בראשית רבה יז, ח. מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 159-160)

לפי מדרש זה, הקשר בין שלוש המצוות הוא ששלושתן ניתנו לנשים כתיקון לחטא חווה. אמנם לא נאמר במדרשנו שהתוצאה של עבירה על מצוות אלו היא מוות בלידה, אבל את הקשר הזה אנו מוצאים בירושלמי למשנתנו:

מתני': "על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר". אדם הראשון דמו של עולם. דכתי' "ואיד יעלה מן הארץ". וגרמה לו חוה מיתה. לפיכך מסרו מצות נדה לאשה. "ובחלה" – אדם הראש' חלה טהורה לעולם היה. דכתי' "וייצר יי אלוהים את האדם עפר מן האדמה"... וגרמה לו חוה מיתה. לפיכך מסרו מצות חלה לאשה. "ובהדלקת הנר" – אדם הראשון נרו שלעולם היה. שני "נר אלוהים נשמת אדם". וגרמה לו חוה מיתה. לפיכך מסרו מצות הנר לאשה. תני. ר' יוסי אוי': שלשה דיבקי מיתה<sup>6</sup> הן ושלשתן נמסרו לאשה. ואלו הן מצות נדה, ומצות חלה, ומצות הדלקה. (ירושלמי, שבת פ"ב ה"ו)

גם לפי הירושלמי, המשותף לשלוש המצוות הוא ששלושתן ניתנו לאישה כתיקון לחטא חווה. הקישור לחטא חווה הגיוני מאוד משום שזוהי הנקודה שממנה מתחילה מציאות של מוות ושל צער בלידה. ואולם, נראה שהקישור הזה הוא בדיעבד, ואינו הסיבה המקורית לקשר בין המצוות. הרי באותה מידה יכלו חז"ל לדרוש את הדרשה על מצוות אחרות. יתר על כן, אם המצוות ניתנו כתיקון לחטא חווה, לשם מה ראו חכמים לנכון לדרוש על המעשה האחד שלוש דרשות בשביל שלוש מצוות? כנראה הייתה להם סיבה לציין דווקא שלוש מצוות ודווקא שלוש מצוות אלו: נידה, חלה והדלקת הנר. אמנם ייתכן שדרשתו של רבי יהושע קדמה למשנה, ומשנתנו נאמרה בעקבות דרשתו – רבי יהושע, הוא רבי יהושע בן חנניה, תלמידו של רבי<sup>7</sup> ומדור יבנה היה, יותר ממאה שנה לפני חתימת עריכת המשנה<sup>7</sup> – אבל אין זה מסתבר: רבי יהושע נשאל על אודות שלוש המצוות האלה, ומכאן משתמע שהשואלים כבר הכירו את שלוש המצוות האלה כקשורות זו בזו, ולא הוא שחידש את היותן מסורות לאישה. זה אומר שהקשר בין המצוות הללו כנראה קדם להסבר של רבי יהושע.

אציין כאן שגם מדרש תנחומא מביא את לשון המדרש שבבראשית רבה, אלא שאצלו מופיעה תוספת שמנסה להסביר את הקשר בין שלוש המצוות:

<sup>6</sup> דבקי מיתה, לפי פירושו של הרב שטיינזלץ בבבלי (שבת לב.), הם דברים שמדביקים ומקרבים את המיתה.  
<sup>7</sup> מרגליות, עמ' 181-183.

כך שנו רבותינו: על שלשה עבירות נשים מתות בשעת לידתן<sup>8</sup> וכו', **ושלשתן מן התורה**. נדה, דכתיב (ויקרא טו) ואשה כי יזוב. חלה, (במדבר טו) ראשית עריסותיכם. הדלקת הנר, דכתיב (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג זו הדלקת הנר בשבת. (תנחומא, נח סימן א)

לפי תנחומא, רמת החומרה של שלוש המצוות שווה. בשלושתן היא מדאורייתא. ההסבר של מחבר התנחומא להבדלים בחומרת המצוות הוא שאין הבדל! לכאורה טיעון זה מפשט את הקושי שמציבה המשנה, אולם נראה לי שהוא מוציא את המשנה מידי פשוטה. קשה להאמין שלכך כיוונו חז"ל, וסביר יותר להניח שחז"ל בכוונה בחרו בשלוש מצוות השונות בדרגת חומרתן. אולם התוספת מעידה ששאלת הקשר בין המצוות האלה הטרידה גם את בעלי התנחומא. בין כך ובין כך, גם כאן מדובר בגישה שלפיה מצוות נידה, חלה והדלקת הנר ניתנו לאישה כתיקון לחטא חווה. חטא חווה גרם למוות, ולכן נשים מתות בלידה אם אינן זהירות במצוות המתקנות את אותו החטא.

גישה שונה רואים בתלמוד הבבלי למשנתנו (שבת לא ע"ב – לב ע"ב):

מתניתין: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, על שאינן זהירות בנדה, ובחלה, ובדלקת הנר. גמרא. נדה, מאי טעמא? אמר רבי יצחק: היא קלקלה בחדרי בטנה, לפיכך תלקה בחדרי בטנה. תינח נדה, חלה והדלקת הנר, מאי איכא למימר? כדכרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא: אמר הקדוש ברוך הוא: רביעית דם נתתי בכם, על עסקי דם הזהרתי אתכם. ראשית קראתי אתכם, על עסקי ראשית הזהרתי אתכם. נשמה שנתתי בכם קרויה 'נר' על עסקי נר הזהרתי אתכם. אם אתם מקיימים אותם מוטב, ואם לא, הריני נוטל נשמתכם. מאי שנא בשעת לידתן? אמר רבא: נפל תורא, חדד לספינא...

גם התלמוד הבבלי מביא דרשה שמנסה להסביר את העונש על נידה, חלה והדלקת הנר. אך בניגוד לדרשות הקודמות שהובאו, אין הוא מקשר את המצוות האלו לחטא חווה. נראה שבמדרש של הבבלי הקשר בין המצוות הוא שעל שלושתן הזהיר ה' את ישראל במיתה. משתמע מן הגמרא שהחיוב במצוות הללו מכוון לאיש ולאישה כאחד, ללא הפרש. בעקבות זאת שואל התלמוד למה האישה מתה על מצוות אלו דווקא בלידה, מה שונה בשעת הלידה. כתשובה מובאת סדרה של פתגמים שהרעיון המובע בהם הוא שנפרעים מאדם על עוונותיו בשעת סכנה שבה הוא פגיע במיוחד,<sup>8</sup> לדוגמה: נפל השור – יש לחדד את הסכין. עניין השוויון בין נשים לגברים בחיוב המצוות הנידונות מתחדד מהמשך הגמרא. שואלים שם מתי גברים נבדקים על עבירותיהם:

וגברי היכא מיבדקי? אמר ריש לקיש: בשעה שעוברים על הגשר. גשר, ותו לא? אימא: כעין גשר.

גברים נבדקים על עבירותיהם בשעה שהיא סכנה להם, כגון כשהם עוברים על הגשר. ולא זו אף זו: לא רק שלפי הבבלי אין במצוות אלו הבדל בין איש לאישה, גם ההבחנה בין מצוות אלו למצוות אחרות מיטשטש לעניין העונש:

רבי אחא אומר: בעון שמכבסות צואת בניהן בשבת. ויש אומרים: על שקורין לארון הקדש 'ארנא'. תנא, רבי ישמעל בן אלעזר אומר: בעון שני דברים עמי הארץ מתים, על שקורין לארון הקדש 'ארנא'. ועל שקורין לבית הכנסת 'בית עס'.

נשים עלולות למות גם בעון עבירות אחרות כמו כיבוס בשבת וזלזול בארון הקודש, ואפילו בעונם של אחרים, כפי שנאמר בהמשך אותה גמרא: "בעון נדרים, מיתה אשתו של אדם". גם במצוות האחרות מיטשטש ההבדל בין גברים לנשים משום שבמצוות אלו נאמר שגם עמי הארצות מתים בעבורן. כלומר,

<sup>8</sup> ראה פירושים של הרב שטיינזלץ ושל מהדורת שוטנשטיין לגמרא זו.

לפי התלמוד הבבלי, מדובר על מצוות שה' מעניש עליהן במוות – בין איש בין אישה. אלא שבאישה יש זמן מסוים המועד לפרענות וה' נפרע ממנה דווקא אז. לאיש אין זמן מסוים המועד לפרענות (בשעה שעוברים על הגשר – הכוונה לכל פעם שהאיש עושה משהו מסוכן). המצוות הללו אינן מיוחדות לנשים, אבל אם נשים אינן מקיימות אותן, הן עלולות למות בלידה שהיא שעת סכנה להן. כפי שנאמר בירושלמי שגם בו יש עדות לגישה זו: אין השטן מקטרג אלא בשעת סכנה.

אם כן, רואים אצל חז"ל שתי גישות לקשר בין מצוות נידה, חלה והדלקת הנר. לפי גישה אחת, מדובר במצוות המיוחדות לנשים, שניתנו להן כתיקון לחטא חווה. הסבר זה ניתן כנראה בדיעבד ואינו משקף את הסיבה המקורית למצוות אלו. לפי הגישה השנייה, אין הבדל בין גברים לנשים בעניין מצוות אלו, אלא שלנשים יש זמן מוגדר המשותף לכולן שבו נפרעים מהן על העבירות (ולאו דווקא על השלוש הללו), בניגוד לגברים שאין להם זמן מוגדר כזה, אלא כל אחד וה'גשר" שלו. הגישה הראשונה מנסה להסביר את המשנה, ואילו הגישה השנייה, לפי דעתי, מטשטשת אותה. בין כך ובין כך, לא נמצא הסבר מספק לקשר בין שלוש המצוות – מדוע דווקא אלה נמנו כמצוות שגורמות לנשים למות?

מאוחר יותר בפרשנות ימי הביניים הסבירו שנשים הן המצויות בבית והן עושות את המלאכות הקשורות בו כמו אפיית לחם, ולכן נמסרו להן שלוש המצוות האלה, הקשורות לבית. כך אומר רש"י בפירושו לגמרא על משנה זו: "ונשים נצטוו על כך, כדאמרין בבראשית רבה... ועוד, שצרכי הבית תלוין בה." ובדומה לכך אומר הרמב"ם בעניין הדלקת נר שבת שהוא חובה לנשים ולגברים: "ונשים מצוות על דבר זה יותר מן האנשים, לפי שהן מצויות בבתים והן העסקות במלאכת הבית". הסבר זה מתקבל על הדעת, אם כי יש מצוות נוספות שנשים מקיימות יותר מן הגברים משום שהן עוסקות במלאכת הבית, למשל כשרות. בכל אופן, הסבר זה אינו מופיע בדברי חז"ל עצמם, ולכן מהימנותו עומדת תחת סימן שאלה.

אציין שלא מצאתי עדויות ברורות לכך שנשים בתקופת חז"ל לא הקפידו במצוות אלו, אולם אולי ניתן לראות רמזים לכך: בגמרא<sup>9</sup> מסופר על איש שאכל עם אשתו בימי ליבוניה וישן עימה בקירוב בשר. אך לפי המסופר שם נראה שבו היה האשם, והוא זה שנענש. יש גם סיפור על בתו של רבי חנינא בן דוסא שבטעות החליפה את השמן בחומץ בנר השבת,<sup>10</sup> ואפשר לומר שזה חוסר הקפדה בהדלקת הנר. עניין נוסף שיכול לרמוז על חוסר הקפדה של נשים במצוות הוא הציווי שיש על האדם לומר שלושה דברים בתוך ביתו ערב שבת: "עישרתן, עירבתן, הדליקו את הנר".<sup>11</sup> אפשר להבין מכך שמצוות אלו היו זקוקות לזירוז, אבל גם זה לא נראה לי משכנע באופן מובהק.

#### 4. משנתנו כנגד הצדוקים?

לאחר שראיתי מה נאמר על משנתנו במקורות חז"ל, פניתי לחפש הקשר היסטורי שאולי יסביר את הקשר בין שלוש המצוות. בתקופת חז"ל פעלו ביהדות כתות נוספות מלבד הפרושים. כת אחת הייתה כת הצדוקים.<sup>12</sup> הם האמינו רק בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל-פה, וכתוצאה מכך נחלקו עם הפרושים בדברים רבים, בעיקר בענייני המקדש, אך לא רק. מלבד העניינים ההלכתיים, הצדוקים גם לא האמינו

<sup>9</sup> שבת יג ע"א-ע"ב.

<sup>10</sup> תענית כה ע"א.

<sup>11</sup> משנה, שבת ב, ז.

<sup>12</sup> גפני, עמ' 171-174.

בעולם הבא, בניגוד לפרושים. אולם למרות המחלוקת העקרונית, לעתים הצדוקים בכל זאת פעלו לפי הלכת הפרושים, וכך ענה איש צדוקי לבנו הכהן שפעל בניגוד להלכה הפרושית:

”אף על פי שָׁאֲנוּ דוֹרְשֵׁין וְאִין אָנוּ עוֹשִׁין, שׁוֹמְעִין אָנוּ לְדַבְרֵי חֲכָמִים. תְּמַהֲנִי עֲלֶיךָ אִם תִּפְאַרְיֵךְ יָמִים!”  
לא שָׁהָה שְׁלֹשָׁה יָמִים עַד שֶׁנִּתְּנוּהוּ בְּקַבְרוֹ. (תוספתא, כיפורים א, ח)

גם בעניין נידה היו ככל הנראה מחלוקות בין הצדוקים לפרושים, ובכל זאת נהגו נשות הצדוקים לפי הלכת הפרושים:

אע״פ שאנו נשי צדוקות כולן נשאלות לחכמים. רבי יוסי אומר אנו בקיאים בצדוקות יותר מן הכל שכולן נשאלות לחכם חוץ מן אחת שהיתה בהן ומתה. (תוספתא, נידה ה, א)

מדובר על המצווה הראשונה מבין המצוות שבמשנתנו, והחמורה שבהן. ואכן, זו שלא הקפידה במצווה הזו נענשה במוות (אם כי לא נאמר שמתה בלידה). ייתכן אפוא שהחכמים קשרו בין שלוש המצוות האלה כדי לגרום לנשות הצדוקים להקפיד בהן עפ״י הלכת הפרושים. אמנם נידה וחלה הן מדאורייתא, אך לא כן כל פרטיהן: דרך היטהרות הנידה, למשל, אינה כתובה בתורה, אלא מקובלת כתורה שבע״פ. כדברי הרמב״ם:

להיות הטהרה מכל הטמאות בטבילה במי מקוה, שנאמר: ”וְנָחַץ בְּמַיִם אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ” (ויקרא טו, טז). כך למדו **מפי השמועה** שרחיצה זו במים שכל גופו עולה בהן בבת אחת. (רמב״ם, הקדמה למשנה תורה, מצוות עשה קט)

שמועה זו היא תורה שבעל-פה שבה כפרו הצדוקים. גם הפרשת חלה שהיא מן התורה שבכתב, חכמים הם שקבעו לה שיעור. והדלקת הנר כולה מדברי חכמים, וברור שאין הצדוקים מקבלים עליהם חובה זאת. על כל פנים, לא מבחינה עקרונית. יחד עם זאת, עליו לציין שחוץ ממצוות נידה, לא ראיתי מצוות נוספות (הפרשת חלה, הדלקת נר) שבהן הקפידו נשות הצדוקים עפ״י הלכת הפרושים בניגוד לצדוקים. אולי אפשר להסביר זאת לאור אימרה של ר' חייא בר אבא המופיעה בירושלמי בהמשך הדיון במשנה הבאה (שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו). האימרה מופיעה לאחר ששואלים: אם סומכים על עם הארץ בהלכות חמורות כמו הקדש וחטאות, מדוע מחמירים איתו בהלכות קלות כמו עירוב והדלקת הנר? על כך עונה ר' חייא בר אבא:

אמ' ר' חייא בר אבא: מתוך שאתה מחמיר עליו בקלה אף הוא מחמיר על עצמו בחמורה.

כלומר, מטרת ההחמרה במצוות הקלות יחסית, היא להחמיר ולהקפיד במצוות שבאמת חמורות הן. אם נניח שעיקרון זה עומד מאחורי המשנה ”על שלשה עבירות נשים מתות בשעת לידתן, על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר”, אפשר לומר שהחכמים אכן הצליחו לגרום לנשות הצדוקים להקפיד ולפעול על פי הלכת הפרושים – אולי לא על הדלקת הנר ועל הפרשת חלה – אבל כן על מצוות נידה, שהיא חמורה ביותר. יתרה מכך, עונש המוות משותף גם לשני הסיפורים האחרים על אודות הצדוקים: בשניהם מי שעבר על ההלכה הפרושית ופעל לפי ההלכה הצדוקית, מת כתוצאה מכך.<sup>13</sup> זה יכול לחזק את הטענה שגם במשנתנו מדובר על פנייה לצדוקים, אולם זו טענה חלושה מדי: מוות נחשב חמור גם בעולם הפרושי. לכן אם חז״ל רצו להדגיש את חומרת העבירות, סביר שהשתמשו במוות גם אם התכוונו לקהל שאינו צדוקי.

על אף ההתאמה של הסיפור על נידה למשנתנו, אין בו די. לא מצאנו הסבר לבחירה בהפרשת חלה ובהדלקת הנר. ייתכן שהחכמים לא הצליחו לגרום לצדוקים להקפיד במצוות אלו, וגם לא נשאו עדויות על הקפדה או חוסר הקפדה בהן. אין דרך לדעת.

<sup>13</sup> ניתן לומר כי הגיוני מאוד שזהו עונשם – כיוון שאינם מאמינים בעולם הבא, העונש שירתיע אותם צריך להיות בעולם הזה.

## 5. משנתנו כנגד הנוצרים?

לאחר שבדקתי מה נותנת לנו בדיקה בעניין הצדוקים, פניתי לחפש תשובות אצל כת יהודית אחרת, אשר בניגוד לצדוקים לא נעלמה אלא נפרדה מן היהדות – כת הנוצרים. לנוצרים הקדומים הייתה ביקורת חריפה על הפרושים. לטענתם, הפרושים הקפידו בדקדוקי מצוות, וזה בא על חשבון מצוות שבלב ומעשי חסד. "בעיקר גינו את ההקפדה על טומאה וטהרה, תרומות ומעשרות, ובמידה מסוימת גם שמירת שבת".<sup>14</sup> יש כאן נגיעה בתחומים המוזכרים במשנתנו: טומאה וטהרה כנגד נידה, תרומות ומעשרות כנגד הפרשת חלה, ושמירת שבת כנגד הדלקת נר שבת. החפיפה אמנם אינה מלאה, אולם בהחלט מדובר באותו שדה סמנטי. והנה גם אצל הנוצרים קיימת התייחסות אל סכנת הנשים בלידה ומעשים שיכולים להצילה:

וְאֵדָם לֹא נִפְתָּה כִּי אִם הָאִשָּׁה שְׁמָעָה לְקוֹל הַמַּסִּית וַתִּבְאֵ לַיָּדַי עֲבָרָה: אֲבָל תִּנְשַׁע בְּלִדְתָּה בְּנִים אִם תַּעֲמִדְנָה בְּאִמּוֹנָה וּבְאֵהָבָה וּבְקִדְשָׁה עִם הַצְּנִיעוּת. (האיגרת השנייה של פאולוס אל טימותיוס, פרק ב)

הנוצרים אמנם מנסחים את העניין בלשון חיובית ולא שלילית כמו במשנתנו, אולם גם הם מתייחסים כאן לסכנה שבלידה ולמצוות שניתנו לאישה, ואשר קיומן אמור להצילן מן הסכנה. אולם בהתאם לתפיסה הנוצרית, המצוות הללו אינן מצוות מעשיות ומוגדרות, אלא אמונה, אהבה וקדושה שהן עניינים מופשטים ולא מוגדרים. גישה זו עומדת בניגוד לגישה היהודית, שבה ניתנת חשיבות רבה לקיום מצוות מעשיות. אם כן, קיימת אפוא אפשרות שדברי חז"ל במשנתנו באים כנגד דברי הנוצרים, והבחירה היא במצוות מן התחומים שהנוצרים מותחים עליהם ביקורת.

ראוי לציין שגם כאן, בקטע הנוצרי הזה, יש התייחסות לחטא חווה בהקשר של הלידה. אין זה מפתיע במיוחד שהרי חטא גן עדן הוא עניין מרכזי בהגותם. מכל מקום, למרות שזה מוסיף לדמיון בין קטע זה ובין המקורות היהודים בעניין שלוש המצוות המדוברות, איננו יכולים ללמוד מכך הרבה.

על אף הדמיון בין המשנה היהודית לקטע הנוצרי בעניין הלידה, ועל אף הדמיון בין יחס הנוצרים לשלושה תחומים בהלכה היהודית ובין שלושת התחומים המופיעים במשנתנו, כמדומני שדמיון זה עלול להיות מקרי. לשון המשנה בכל זאת שונה מאוד מלשון האיגרת הנוצרית. יתרה מכך, בהנחה שמשנתנו קדמה להסברו של רבי יהושע, לא בטוח שמשנה זו נאמרה אחרי התפשטות הדעה הנוצרית בעניין זה. אולי הנוצרים הכירו את דברי חז"ל והשתמשו בהם לצורכיהם. מסיבות אלו נראה לי שהאפשרות שמשנה זו נאמרה כנגד הנוצרים היא אמנם אפשרית, אך מסופקת.

## 6. תפיסת המוות אצל חז"ל

לאחר שראיתי מה אומרים חז"ל על הקשר בין מצוות נידה, חלה והדלקת הנר, ואחרי שניסיתי למצוא קשר כזה אצל הצדוקים ואצל הנוצרים, חזרתי שוב אל חז"ל. הפעם ניגשתי לצד הכללי של תפיסת המוות אצל חז"ל, וניסיתי לראות מה זה יוסיף לענייננו. תפיסת המוות אצל חז"ל אינה אחידה,<sup>15</sup> ולא אאריך בנושא. ניתן לסכמה בשתי גישות המופיעות בתלמוד הבבלי (שבת נה ע"א-ע"ב):

גישה א: "אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עוון".

גישה ב: "יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עוון".

<sup>14</sup> גפני, עמ' 173. וראה גם הציטוט מהבשורה עפ"י מתי בנספח.

<sup>15</sup> ראה אורבך, עמ' 236-237, 372-384.

ניתן לשער שמשנה זו נאמרה מתוך הגישה הראשונה (אם כי גם לפי גישה ב' הנושא של שכר ועונש שריר וקיים). אם אין מיתה בלא חטא ונשים רבות מתות בלידה, המסקנה המתבקשת היא שיש חטא מסוים שבעבור הנשים מתות.<sup>16</sup> מכיוון שמדובר במיתה המיוחדת לנשים, גם החטא צריך להיות מיוחד לנשים לפי העיקרון של מידה כנגד מידה. ברור שמצוות נידה מיוחדת לנשים, אך מה בעניין הפרשת חלה והדלקת הנר? אם יוצאים מנקודת הנחה שיש כאן מידה כנגד מידה וזה אומר ששלוש המצוות האלה מיוחדות לנשים, ניתן לשער שזו הייתה המציאות: מצוות אלו זוהו כמצוות של נשים. במקרה זה, המקור בבראשית רבה שאומר מפני מה ניתן לה מצוות חלה, נידה והדלקת הנר, בעצם מעיד על מציאות זו ומנסה לתת לה הסבר. מציאות זו יכלה להיווצר כדברי רש"י משום שצורכי הבית תלוין בה, או כמו שאומר הרמב"ם בעניין נר שבת, שהן מצויות בבתים והן העסקות במלאכת הבית. מכיוון שזיהוי כזה של המצוות הוא עממי, אין לחפש בו היגיון הלכתי. הבעיה היא שלהסבר זה אין ראיות, והוא בעצם מתחמק משאלת הקשר בין שלוש המצוות. בעיה אחרת היא שהסבר זה נובע מתפיסת העולם ש"אין מיתה ללא חטא", אבל אורבך הראה שגישה זו מופיעה לראשונה רק בגמרא, אף שאפשר למצוא לה סימוכין גם בברייתא תנאית על ארבעה שמתו בעטיו של נחש.<sup>17</sup> לכן, בדומה לאפשרויות אחרות שהעליתי בעבודה זו, איני יכולה להציע הסבר זה אלא כעוד אחת מן האפשרויות ולא כסיבה ודאית לדברי חז"ל.

## 7. סיכום

בעבודה זו ניסיתי להבין מה עומד מאחורי המשנה "על שלוש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר". שאלתי המרכזית הייתה מה הקשר בין שלוש המצוות השונות הללו. בדקתי מה נאמר בתלמודים ובמדרשים בעניין המשנה הזו, אך נראה לי שההסברים שם ניתנו בדיעבד ואינם מורים על הקשר המקורי בין שלוש המצוות המדוברות. בדקתי גם אם יש הקשר צדוקי או נוצרי שיכול להסביר את המשנה הזאת כפולמוס עם כתות אלו. אך למרות שמצאתי אצל הכתות עניינים דומים למשנתנו, ההקבלה אינה מלאה, ולכן לא נראה לי שהמשנה נוצרה כתוצאה מפולמוס כזה. לבסוף בדקתי את ההשערה שהמשנה נובעת מהתפיסה שאין מיתה בלא חטא, וזה מסביר למה חכמים לא חששו (כמו שחוששים בימינו) לטעון למעשה שמי שמתה בלידה – חטאה. ואם כן, למה בחרו דווקא בנידה, חלה והדלקת הנר? מה הקשר ביניהן? ייתכן שהיו אלה מצוות המיוחדות לנשים עוד לפני המשנה הזו (ככתוב בבראשית רבה ובירושלמי), ואז יש כאן מידה כנגד מידה – מיתה המיוחדת לנשים כנגד עבירה המיוחדת לנשים. אך גם כאן לא הכול מסתדר. בכל אחד מן ההסברים שמצאתי יש לדעתי גם בעיות, ולכן איני סבורה שאחד מהם הוא ההסבר האמיתי לקשר שיצרו בעלי המשנה בין שלוש המצוות האלה. עם זאת, ייתכן ששילוב של ההיבטים שהוצעו היווה רקע שהשפיע על היווצרות המשנה הזו.

<sup>16</sup> לפי אורבך (עמ' 385-386), קיים חטא וחכמים קבעו מהו העונש עליו – מיתה. אבל נראה לי שהסדר הוא הפוך: יש עונש – מיתה – וחכמים מנסים להבין או לקבוע על מה העונש הזה.

<sup>17</sup> אורבך, עמ' 237, 376-377.



## ביבליוגרפיה

- א"א אורבך, חז"ל: פרקי אמונות ודעות, תשכ"ט.  
י' גפני, "פרושים וצדוקים", בתוך: האנציקלופדיה העברית, כרך כח, תשל"ו, עמ' 171-174.  
מ' מרגליות, "ר' יהושע", בתוך: אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים, תשס"ז, עמ' 181-183.  
רמב"ם, תשובות הרמב"ם, כרך ב, תש"ך, תרגום והערות: יהושע בלאו.  
תלמוד בבלי, מסכת שבת, מהדורת שוטנשטיין, תש"ע.  
תלמוד בבלי, מסכת שבת, מהדורת הרב שטיינזלץ, תשנ"ז.

### רשימת מקורות

- משנה, שבת ב, ו  
בראשית רבה יז, ח  
תלמוד ירושלמי, שבת פ"ב, ה"ו – ה"ז  
תנחומא נח, א  
תלמוד בבלי, שבת לא ע"ב – לב ע"ב; נה ע"א – ע"ב  
תוספתא, כיפורים א, ח; נידה ה, א  
רמב"ם, משנה תורה  
הבשורה על פי מתי, פרק כג  
האיגרת השנייה של פאולוס אל טימותיוס, פרק ב

**נספח: הבשורה על פי מתי פרק כג** <http://www.kirjasilta.net/hadash/Mat.23.html>

23 אוי לְכֶם סוֹפְרִים וּפְרוּשִׁים צְבוּעִים, כִּי נוֹתְנִים אֶתֶם מַעֲשָׂרוֹת מִמִּנְתֵּה וְשִׁבְתֵּי וְכַמּוֹן, וּמְזַנְיָחִים אֶת הַדְּבָרִים הַחֲשׂוּבִים יוֹתֵר שֶׁבַתוֹרָה - אֶת הַמִּשְׁפָּט, אֶת הַחֶסֶד וְאֶת הָאֱמוּנָה. צְרִיךְ הִנֵּה לַעֲשׂוֹת אֶת אֵלֶּה הָאֲחֵרוֹנִים וְאֵין לַעֲזֹב אֶת הַדְּבָרִים הָאֲחֵרִים. 24 מוֹרֵי דָרְךְ עוֹרִים הַעוֹצְרִים אֶת הַיִּתּוּשׁ בְּמִסְנַנֶּת וּבוֹלְעִים אֶת הַגָּמֶל.

25 אוי לְכֶם סוֹפְרִים וּפְרוּשִׁים צְבוּעִים, כִּי מְטַהְרִים אֶתֶם אֶת הַכּוֹס וְאֶת הַקַּעֲרָה מִבַּחוּץ וְתוֹכֵן מְלֵא גִזְלֵי וְתַאֲתָנוֹת. 26 פְּרוּשׁ עֹנֵר, טַהוֹר תְּחִלָּה אֶת יְדוֹן הַכּוֹס כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה טַהוֹרָה גַּם מִבַּחוּץ.